

Жусупов Б.А. Атамкулова Е.Т.

ИНСАНДЫН УКУКТУК СТАТУСУНУН ТҮШҮНҮГҮ ЖӨНҮНДӨ

Жусупов Б.А. Атамкулова Е.Т.

О ПОНЯТИИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ЛИЧНОСТИ

B. A. Jusupov, E. T. Atamkulova

ON THE CONCEPT OF THE LEGAL STATUS OF THE INDIVIDUAL

УДК: 340.12

Бул макалада инсандын укуктук статусунун түшүнүк категориясы талдоого алынып анын мазмунуна мүнөздөмө берилген.

Негизги сөздөр: *объект, укук, укуктук статус, мазмун, укуктук абал, укуктук статус, принциптер, инсан, теңдүүлүк, гуманизм.*

В данной статье проанализировано понятийная категория правового статуса личности, дана характеристика его содержания.

Ключевые слова: *объект, право, правовой статус, содержание, правовое положение, правовой статус, принципы, личность, равенство, гуманизм.*

This article analyzes the conceptual category of the legal status of the individual, given the characteristics of its content.

Keywords: *object, law, legal status, content, legal status, legal status, principles, identity, equality, humanism.*

Илимде белгилүү болгондой кайсыл бир социалдык кубулушту укуктук аймакка алып кирүүнүн бир канча жолдору бар. Алардын ичинен укуктук илимдин көз карашы менен алганда маанилүү жана кызыктуусу болуп кубулуштун укуктук статусун бекемделиши болуп саналат. Объект, өтө аз даражада укукка киргизилсе дагы укуктук статустун бир гана элементин өзүнө камтыйт. Объект канчалык деңгээлде укуктук чөйрөгө кеңирирээк киргизилсе ошончолук толугураак укуктук статусту камтыйт.

Натыйжада укуктук статустун болушу кайсы бир кубулуштун укуктук табиятынын болушу менен коштолот.

Кандай гана кубулуш болбосун негизги мүнөздөмөсү катары анын укуктук статусунун мазмуну жана көлөмү болуп саналат [1.612.]. Бул нерсе кандай гана укуктук кубулуш болбосун анын укуктук статусун изилдөөнүн маанилүүлүгүн алдын ала аныктайт. Алдын ала илимий көз караштан алып караганда укуктук статус укуктун субъектисинин эмнесин түшүндүрөөрүн аныктап алуу зарыл. Бул термин илимде, мыйзамда кеңири колдонулса дагы талаш-тартыштуу категория катары калып келе жатат [1.б. 231].

«Статус» сөзү латын тилинен которгондо «эмненин же кимдин бирөөнүн абалын» түшүндүрөт [2.б.91], мына ошондуктан «укуктук статус» жана «укуктук абал», адаттагыдай синоним катары колдонулуп келет. Жалпылап алганда укук теория илиминде «укуктук статус» менен «укуктук абал» жөнүндөгү түшүнүктөр талаш-тартыштуу эмес.

Чындыгында бул терминдер илимий адабияттарда синоним катары колдонулуп, укуктун субъектисинин ордун аныктайт. Мисал катары, Л.Д.Воеводин «Жарандын, физикалык жактардын ордун мүнөздөөдө «статус», «абал» түшүнүктөрү мамлекет жана укук теориясында укуктун субъектиси жөнүндөгү эмгектерде колдонулуп келет [1.б.231.]. Мына ошентип «укуктук статус», «укуктук абал» түшүнүктөрүн автор ушул илимий эмгекте маңызы жагынан төп келген түшүнүк катары тааныйт.

Жалпылаган мүнөздө айтканда укуктук статус укуктун субъектисинин юридикалык бекилген абалын айтсак болот.

Жогоруда сөз кылган түшүнүктөрдү бул илимий эмгекте «укуктук статус» түшүнүгүн колдонуу менен саясий партиялардын укуктук табиятынын анын мамлекет менен болгон мамилесин түшүнөбүз. Биздин илимий изилдөөбүздө укуктук статус түшүнүгүнө караганда анын түзүмү бир канча маанилүүрөөк.

Конституциялык илимде жеке инсандын укуктук статусун иштеп чыгуу бир канча активдүү болуп, коомдук уюмдардын түзүмү укуктук статусу бир канча төмөн абалда калууда. Изилдөөчүлөрдүн көңүл чордону адамдын укук жана эркиндиктерине конституциялык укуктун жоболорунун коомдук уюмдарга таркалыш зарылчылыгына багытталган.

Бул көйгөйдү изилдөөдө илим тарабынан жетишээрлик деңгээлде изилденген инсандын укуктук статусунун түзүмүнө таянып карасак болот. Бул көз караштын негизин укуктук статус түзүмү жалпы түшүнүк катары таанылса, ал эми анын мазмуну жеке түшүнүк катары таанылат.

Жеке инсандын укуктук статусу жетишээрлик деңгээлде изилденсе дагы азыркы учурда талаш - тартыштуу суроолору өкүм сүрүп келүүдө. Бирдиктүү, универсалдуу укуктук статустун түзүмүнүн аныктамасы жок. Е.И.Козловдун ою боюнча жеке инсандын укуктук статусунун түзүмү: «жарандык боюнча укуктук негиздер жана ага байланышкан мамилелер; жеке инсандын укуктук статусун бекиткен жалпы принциптер, мисалы, теңдүүлүк, гумандуулук ж.б.; негизги укуктар, эркиндиктер жана милдеттер. Же болбосо адамдан ажырагыс, ар бир адамга таандык өзүнүн аракет жөндөмдүүлүгүн иш жүзүнө ашыруусуна көз карандысыз укуктар болуп саналат [3, б.154]. Н.Л. Гранаттын ою боюнча: «Инсандын конституциялык укуктук статусунун түзүмүнө төмөнкү компоненттер:

- 1). жарандуулук;
- 2). укук субъективдүүлүк;
- 3). негизги укуктар, эркиндиктер, мыйзамдуу кызыкчылыктар жана милдеттер;
- 4). укуктук принциптер;
- 5). укуктук статусту кепилдеген юридикалык жоопкерчилик кирет деген [4, б.57].

М.В.Баглай болсо: «Адамдын негизги укук жана эркиндиктери, милдеттери алардын жыйындысы, адамдын конституциялык укуктук статусун курайт», деген көз карашта. Бул укуктук статус укук жөндөмдүүлүктүн негизин түзүп, ага мыйзамдуу аракеттерди көрүүгө мүмкүнчүлүк берет [5, 158-б].

Л.Д.Воеводина бул жагдай боюнча: «Адабияттарда укуктук институттарды укуктук статус менен кошо карашат. Көпчүлүк учурларда укуктук статус укук жана эркиндиктер менен бир катарда турат. Ошону менен бирдикте инсандын укуктук абалы комплекстүү мамлекеттик институт катары таанылып, адам укуктары жана эркиндиктери анын курамдык бөлүгүнө кирет» деп эсептейт [1.б. 13].

Мына ошентип көптөгөн авторлордун ою боюнча инсандын укуктук статусу укуктун комплекстүү институту катары таанылат.

Укуктук статустун түзүмүнүн жана мазмунунун татаалдыгы көп кырдуулугу укуктук статусун комплекстүү кароону шарттайт.

Мына ошондуктан укуктук статустун мазмунуна жараша укуктун субъектилери өз ара айрымаланышат, ал эми алардын мазмуну аларды кайра бириктирет. Коллективдүү, жеке укуктун субъектисинин укуктук статусунун борбору алардын укук жана эркиндиктеринин ошондой эле милдеттеринин жыйындысы болот. Укук жана эркиндик түшүнүктөрү кандайдыр бир деңгээлде шарттуу [5,б.214], себеби, экөө тең мыйзам тарабынан таанылган субъектинин өзүн алып жүрүүсүнүн ченемин аныктайт. Кээ бир окумуштуулар (Баглай М.В., Гранат Н.), бул түшүнүктөрдү окшош маанини берет деген ойду айтышат.

Ошону менен бирдикте, бул түшүнүктөрдө кээ бир айрымачылыктар бар. Укук көпчүлүк учурларда мамлекет тарабынан анын ээлеринин пайдасына жасалуучу аракеттерден турса, ал эми эркиндик болсо укук ээсине анын ички дүйнөсүнө кийлигишүүсүнөн коргоону камсыз кылат, мисалы,

абийир эркиндиги, дин ишеним эркиндиги, ой эркиндиги жана башкалар [5.б.214]. Бул учурда укук мамлекет тарабынан камсыздалган жүрүм-турум ченемин көрсөтөт [6.б. 3], ал эми милдет болсо мамлекет тарабынан орнотулган керектүү жүрүм-турумду талап кылган чара катары түшүндүрүлүп, юридикалык жоопкерчилик чарасы менен камсыздалат. Укуктук статусу курамына укуктук кепилдиктердин элементтери да кирет.

Бул жагдайда Л.Д.Воеводинанын сын көз карашын айтсак болот. Анын ою боюнча: «Жарандын коомдогу жана мамлекеттеги ордун кароодо алардын укук жана эркиндиктерин, жана алардын кепилдиктерин кароо жетишсиз». Конституцияда бекилген башка институттарды да анализдөө зарыл деген [1, 12-б].

Жыйынтыктап алганда көптөгөн окумуштуулардын укуктук статустун мазмуну жөнүндөгү көз караштарын салыштыруу менен бир канча негиздерди бөлүп карасак болот;

- биринчиден, бардык авторлор тарабынан бул категория өз алдынча укуктук институт катары таанылат.

- экинчиден, укуктук статусту түзүүчү элементтер ар түрдүү болсо дагы кээ бирлери көптөгөн аныктамаларда кездешет. Бул нерсеге мисал катары укук жана эркиндиктер, аларды ишке ашыруу кепилдиктери жана аны алуунун жалпы шарттары болгон жарандуулук.

- үчүнчүдөн, биз карап жаткан категория кээ бир окумуштуулар тарабынан аябай кеңири, ал эми кээ бирөөлөрү тарабынан тар көз карашта баяндалгандыгында.

Адабияттар:

1. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России. Москва, 1997 г.;
2. Словарь юридических латинских терминов и выражений. Москва, 1999 г.;
3. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право. Москва, 1998 г.;
4. Конституционное право. Под ред. А.Е.Козлова, Москва, 1997 г.;
4. Баглай М.В. Конституционное право. Зарубежных стран. Москва, 1999 г.;
5. Братусь С.И. Субъекты гражданского права. Москва, 1950 г.;

Рецензент: к.ю.н., доцент Джоробекова А.